

УДК 338.245

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4263/2024-4-6>**Фурсова В.А.**

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування
Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4841-3416>*

Тесніков О.М.

*підполковник,
старший викладач кафедри управління логістикою оперативного факультету
Національної академії Національної гвардії України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4693-0428>*

Бондар Н.О.

*старший викладач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування
Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9163-4433>*

Fursova Viktoriya

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Business Administration
National Aerospace University named after M.E. Zhukovsky
“Kharkiv Aviation Institute”*

Tesnikov Oleksandr

*Lieutenant Colonel,
Senior Lecturer of the Department of Logistics Management
of the Operational Faculty
National Academy of the National Guard of Ukraine*

Bondar Nataliia

*Senior Lecturer of the Department of Management and Business Administration
National Aerospace University named after M. E. Zhukovsky
“Kharkiv Aviation Institute”*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

THEORETICAL ASPECTS OF THE FUNCTIONING OF THE MILITARY ECONOMY

АНОТАЦІЯ

В умовах збільшення кількості військових конфліктів у світі та посилення загроз щодо виникнення нових, зростає роль військової економіки, яка суттєво впливає на національну безпеку, економічний розвиток, соціальну стабільність та міжнародні відносини між державами. Методологічна база дослідження спирається на наступні наукові методи: контент-аналіз, системний метод, метод порівняльного аналізу. У статті, відповідно до наведеної мети, проаналізовані та систематизовані наукові знання щодо сутності поняття «воєнна (військова) економіка» та обґрунтовано позицію авторів у цій сфері. Результатом дослідження стало узагальнення теоретичних напрацювань щодо сутності поняття «воєнна (військова) економіка», уточнення даної категорії, а також виділення характерних особливостей військової економіки й принципів її функціонування. Наукові результати, які було отримано, мають значну практичну цінність та можуть бути використані державними органами при розробці стратегій захисту та розвитку держави в умовах військового часу.

Ключові слова: воєнна (військова) економіка, мобілізація, воєнні потреби, ресурси, державний контроль, військовий конфлікт, переорієнтація виробництва.

ANNOTATION

In the conditions of an increase in the number of military conflicts in the world and the strengthening of threats regarding

the emergence of new ones, the role of the military economy is growing, which significantly affects national security, economic development, social stability and international relations between states. The purpose of the article is the analysis and systematization of scientific approaches that determine the essence of the definition “military economy” and further clarification of the conceptual and categorical apparatus of the theory “military economy”. Method or methodology of the work. The methodological basis of the study were the works of foreign and domestic researchers, who reveal the conceptual and categorical apparatus of “military economy”. The method of content analysis, system method, method of comparative analysis of scientists’ works were used in the study. Results of the study. In accordance with the stated purpose, the article analyzes and systematizes scientific knowledge regarding the essence of the concept of “military economy” and substantiates the position of the authors in this area. The result of the study was the generalization of theoretical developments regarding the essence of the concept of “military economy”, the clarification of this category, as well as the selection of characteristic features of the military economy and the principles of its functioning. Scope of practical application of the results. The scientific results that were obtained have significant practical value and can be used by state organizations when developing strategies for the protection and development of the state in wartime conditions. Conclusions. The conducted research allows us to draw conclusions that the

military economy radically changes the process of functioning of the national economy, as it adapts to the needs of war and is based on the principles of resource mobilization and their effective use, strict state control and planning in conditions of armed conflict or the threat of war.

Keywords: military economy, mobilization, military needs, resources, state control, military conflict, reorientation of production.

Постановка проблеми. На фоні посилення геополітичної нестабільності у світі, зокрема через збройні конфлікти в різних регіонах (Україна, Ізраїль, Сирія, Афганістан, Південний Китай, конфлікти на Близькому Сході), актуалізується питання щодо дослідження військової економіки, що дозволить мінімізувати економічні втрати та розробити ефективні стратегії мобілізації ресурсів, підтримки обороноздатності країни та відновлювання економіки у післявоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти щодо функціонування військової економіки досліджено у працях таких вчених, як: Левчук О.В., Кузьміч І.І. [2], які розглянули питання щодо оптимізації людського капіталу в умовах військової економіки, Кравченко В.І. [5], який акцентував увагу на фінансуванні війни та ролі військових фінансів, Мочча С. та Томич І. [7], що приділили увагу проблемам планування та наслідкам війни для економіки країни.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес до проблем функціонування економіки в

умовах воєнного часу, потребує уточнення категорія «військова економіка», окреслення її ключових ознак та принципів, що й обумовлює новизну та мету дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та систематизація наукових підходів щодо визначення сутності дефініції «воєнна (військова) економіка» й подальше уточнення понятійно-категоріального апарату теорії «воєнна (військова) економіка».

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні чіткого і загальноприйнятого сталого визначення «воєнної» або «військової» економіки на рівні міжнародних організацій чи академічних інституцій не існує. Так, поняття «воєнна» або «військова» економіка трактується як: специфічна форма народного господарства/економіки; частка суспільного виробництва; складова національної економічної системи; воєнно-економічні відносини; система [1–4]. У той же час більшість авторів мають схожу думку щодо мети «воєнної (військової) економіки», яка полягає у забезпеченні військових потреб країни [1–4]. У свою чергу, дослідник Ле Біллон Ф. [6] вважає, що метою такої економіки є підтримка насильства, тоді як Мочча С., Томич І. [7] зазначають, що «воєнна (військова) економіка» використовується не тільки для підтримки, але також й для припинення насильства.

Дефініції поняття «воєнна (військова) економіка» в сучасній науковій літературі наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Трактування поняття «воєнна (військова) економіка»

Автор	Трактування поняття «воєнна (військова) економіка»	Підхід
Кондратенко Л.В. [1]	Воєнна економіка є специфічною формою народного господарства, яка спрямована на забезпечення військових потреб та мобілізацію всіх ресурсів країни під час війни. Характерною особливістю є збільшення виготовлення воєнної продукції і зменшення виробництва продукції для потреб цивільних, підпорядкуванням розподілу національного доходу потребам для військових потреб шляхом зменшення споживання цивільними.	специфічна форма народного господарства
Левчук О.В., Кузьміч І.І. [2, с. 111]	Військова економіка являє собою постійно діючу частку суспільного виробництва з метою забезпечення потреб збройних сил держави. Її виникнення обумовлене основним макроекономічним протиріччям: зіткненням необмежених та безперестанно зростаючих потреб із обмеженими ресурсами.	частка суспільного виробництва
Мірненко В.І., Ткач І.М., Рихтюк В.Л. [3, с. 57]	Воєнна економіка представляє воєнно-економічні відносини, що виникають в ході виготовлення, розподілу, обміну і споживання товарів, які призначені для воєнних потреб країни	воєнно-економічні відносини
Ситник Й. С. [4, с. 39]	Військова економіка – складова національної економічної системи, яка забезпечує оборонні потреби держави для підтримки її обороноздатності та могутності Збройних сил держави	складова національної економічної системи
Кравченко В.І. [5, с. 6].	Військова економіка – одна з ключових складових економіки країни, яка базується на новітніх технологіях і засобах виробництва та охоплює провідні галузі народного господарства, та військових блоків.	
Ле Біллон Ф. [6, с. 3]	Військова економіка – це система виробництва, мобілізації та розподілу ресурсів для підтримки насильства.	
Мочча С., Томич І. [7, с. 142]	Військова економіка – це система виробництва, мобілізації, розподілу, заборона та заморожування ресурсів з метою підтримки або припинення насильства.	система
Зауерланд Д. [8]	Військова економіка є особливою формою командної економіки внаслідок фактичного домінування державного управління, використання заборон та припинення значною мірою механізму формування ринкових цін.	форма економіки

Джерело: складено за даними [1–8]

Аналіз наведених дефініцій у працях [1–8] дозволяє виділити ключові характеристики військової економіки:

1. Централізоване управління, яке полягає у посиленні державою контролю над економікою та впровадженні планового управління. Уряд має можливість обмежувати вільний ринок та імплементувати адміністративні механізми контролю цін, виробництва та розподілу товарів.

2. Перерозподіл ресурсів. У військовій економіці значна частина ресурсів (фінансові, матеріальні, трудові ресурси та інші.) спрямовується на задоволення військових потреб. Тобто пріоритетним стає фінансування витрат для забезпечення потреб збройних сил, виробництво військової техніки, боєприпасів, а також забезпечення тилу.

3. Переорієнтація виробництва для виготовлення військової продукції. Значна частина промислових підприємств переходить на виробництво зброї, техніки, боєприпасів та інших матеріалів, необхідних для підтримки військових операцій. Стратегічні галузі, такі як металургія, енергетика та транспорт, також використовують для задоволення військових потреб.

4. Скорочення споживчого виробництва. Внаслідок необхідності щодо забезпечення військових потреб зменшуються обсяги виробництва товарів цивільного споживання, впроваджуються обмеження продуктів харчування, палива, енергії та інших ресурсів для населення.

5. Мобілізація населення. Окрім призову до армії, частина населення мобілізується на підприємства, які виконують військові замовлення. Жінки, люди похилого віку та інші групи залучаються до праці у стратегічних галузях.

6. Розширення інструментів для фінансування військових витрат. Держава використовує різні інструменти для фінансування військових операцій, зокрема збільшення податків, продаж військових облігацій, залучення зовнішніх кредитів та емісії грошей. В умовах військової економіки ключовою проблемою стає дефіцит бюджету та зростання інфляції.

Так, загальний портфель українських військових облігацій у власності фізичних, юридичних осіб та нерезидентів за даними НБУ на 1.05.2024 р. склав 204,8 млрд грн, 647,82 0,6 млрд євро та 2,3 млрд дол США (табл. 2), що більше ніж у 2 рази у порівнянні з аналогічним періодом минулого року [9].

7. Орієнтація на міжнародну допомогу. Військові економіки можуть отримувати допомогу від союзних держав чи міжнародних організацій у вигляді фінансування, зброї, техніки та гуманітарної допомоги для забезпечення внутрішніх потреб. Так, за даними Національного банку України та Національного інституту стратегічних досліджень Україна у 2022 р. отримала міжнародної допомоги на суму 32,2 млрд дол. США, у 2023 р. – 42,479 млрд дол. США (або 73,2% від загального фонду державного бюджету України), у 2024 р. очікується порядку 37,4 млрд дол. США та у 2025 р. – 25,1 млрд дол. США [10; 11].

З метою сталого функціонування військова економіка повинна базуватися на наступних принципах:

– раціональність. Військова економіка для задоволення оборонних потреб повинна забезпечувати ефективне та раціональне використання ресурсів, особливо в умовах їх дефіциту;

– інноваційність. Військова економіка повинна акцентувати увагу на прискореній науково-технічному прогресу, модернізації та створенні нових видів озброєння, військової техніки та інфраструктурних об'єктів;

– гнучкість та адаптивність, що означає швидкість реагування військовою економікою на постійну зміну та невизначеність військових дій. Це стосується як логістичних, так і промислових процесів задля забезпечення безперервності постачання фронту, попри можливі проблеми та збої;

– економічна безпека. Захист економічної інфраструктури є критично важливим у військових умовах. Це включає збереження промислових об'єктів, комунікацій, енергетичних ресурсів та інших ключових елементів економіки, необхідних для підтримки обороноздатності країни;

– стратегічне планування. Для досягнення військових цілей особливе значення має довгострокове планування, яке включає підготовку ресурсів та потужностей до можливого затяжного конфлікту або його ескалації, а також прогнозування наслідків для економіки в післявоєнний період;

– контроль. Для уникнення спекуляцій і забезпечення стабільності в процесі безперервного постачання критичних товарів, держава може впроваджувати контроль за цінами, обмеження на використання ресурсів, регулювання виробництва та постачання продукції;

Таблиця 2

Військові ОВДП в обігу на 01.05.2024 р.

Вид валюти	Юридичні особи	у % від загальної суми	Депонент – фізична особа	у % від загальної суми	Депонент – нерезидент	у % від загальної суми	Загальна сума
млн. грн	174675,06	85,3	16291,43	8,0	13862,76	6,8	204829,25
млн. євро	602,33	93,0	45,38	7,0	0,107	0,0	647,82
млн. дол. США	1681,35	72,5	612,88	26,4	24,31	1,0	2318,53

Джерело: розраховано за даними [9]

– економічна мобілізація населення. Для підтримки військових зусиль, економічна мобілізація може передбачати примусовий перерозподіл робочої сили на підприємства, що забезпечують потреби армії, а також заохочення громадян до участі в оборонних проектах через пропаганду і патріотичні кампанії.

Таким чином, військова економіка – це специфічна форма командної економіки, яка функціонує в умовах війни або збройного конфлікту, ключовою метою якої є досягнення перемоги у військовому конфлікті за рахунок пріоритетного спрямування ресурсів держави на забезпечення військових потреб та розвиток стратегічних галузей. Основними особливостями військової економіки є державне управління, мобілізація та перерозподіл ресурсів, переорієнтація виробництва для виготовлення військової продукції, пошук нових інструментів для фінансування військових витрат та ін.

Вплив військової економіки на економіку країни є комплексним і багатостороннім процесом. Як зазначають дослідники, військова економіка може мати як позитивні, так і негативні наслідки, які варіюються в залежності від тривалості війни, ресурсів країни та рівня її розвитку.

Серед позитивних наслідків військової економіки виділяють [2–7]:

1. Стимулювання виробництва та зайнятості. Забезпечення військових потреб вимагає збільшення виробничої активності, як для виробництва військової техніки та озброєння, так і в супутніх галузях, таких як металургія, хімічна промисловість, будівництво тощо. Також, масова мобілізація робочої сили для потреб війни впливає на скорочення рівня безробіття, особливо в умовах економічної кризи або стагнації до війни.

2. Розвиток технологій та інновацій. Військові конфлікти часто є каталізаторами для розвитку нових технологій і інновацій, які пізніше застосовують в цивільних секторах економіки. Наприклад, Інтернет, GPS і багато сучасних технологій розроблялися як військові проекти.

3. Розвиток інфраструктури. Для підтримки військових зусиль держави вкладають значні кошти в інфраструктурні проекти (дороги, залізниці, порти), що у довгостроковій перспективі може сприяти виникненню додаткових вигод після завершення війни.

Але, більшість дослідників зазначають, що деструктивний вплив на економіку є більш суттєвим, ніж позитивний. До негативних наслідків військової економіки відносять [2; 4–6; 12]:

1. Збільшення витрат для забезпечення військових потреб, що вимагає значних фінансових і матеріальних ресурсів та може призвести до скорочення інвестицій у цивільні сектори, такі як освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення.

Так, глобальні військові витрати у 2023 році сягнули рекордного рівня – понад 2,4 трильйона доларів, що є найвищим показником за

всю історію спостережень за даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI). Це зростання значною мірою зумовлено війною в Україні, а також напруженістю в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та на Близькому Сході. Країни Європи також демонструють найбільші темпи збільшення витрат на оборону за останні три десятиліття, особливо внаслідок загрози з боку Росії та зміцнення НАТО [13].

2. Зростання інфляції та дефіциту бюджету. Надмірні військові витрати можуть спричинити інфляцію, особливо якщо держава використовує емісію грошей для фінансування військових потреб. Це обумовлює підвищення цін на товари, зменшення купівельної спроможності населення і призводить до зростання бюджетного дефіциту.

3. Загострення соціальних проблем. Під час війни і в післявоєнний період зазвичай зростають соціальна напруга і нерівність, що обумовлено зростанням контролю за населенням з боку держави. Це у свою чергу сприяє виникненню протестних настроїв і призводить до політичної нестабільності.

4. Пошкодження інфраструктури та промислових об'єктів. Військові конфлікти, особливо якщо бойові дії проходять на території країни, призводять до руйнування виробничих потужностей, транспортної інфраструктури, житлових районів. Відновлення зруйнованої економіки після війни може зайняти роки або навіть десятиліття та потребує значних інвестицій.

5. Збільшення державного боргу. Держави часто фінансують військові потреби за рахунок зовнішніх або внутрішніх позик, що суттєво збільшує їх боргове навантаження та після завершення військових дій обмежує можливості країни для економічного розвитку в майбутньому.

6. Погіршення демографічної ситуації, у зв'язку зі збільшенням демографічних втрат внаслідок загибелі значної частини працездатного населення, що може суттєво вплинути на потенціал зростання економіки у довгостроковій перспективі. Врата трудових ресурсів, по-ряд з демографічними змінами (старіння населення, зниження народжуваності, міграція), призводить до зменшення продуктивності праці і зростання соціальної напруженості.

Таким чином, позитивний ефект зазвичай спостерігається у короткостроковому періоді, оскільки держава активно інвестує у виробничі потужності. Однак у довгостроковій перспективі такий тип економіки може призвести до структурних змін в економіці та економічного колапсу внаслідок надмірних витрат, зростання інфляції, збільшення дефіциту товарів та виснаження людського потенціалу.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки, що військова економіка, в сучасних умовах посилення геополітичних загроз та конфліктів, відіграє ключову роль для забезпечення

оборонотійкості та подальшого розвитку країни. Військова економіка радикально змінює процес функціонування національної економіки оскільки адаптується до потреб війни та базується на принципах мобілізації ресурсів та їх ефективному використанні, жорсткому державному контролю та плануванні в умовах збройного конфлікту або загрози війни. Подальшого дослідження потребує вивчення ефективних механізмів мобілізації ресурсів, аналіз економічних наслідків війни та можливостей для постконфліктного відновлення, що дозволить розробити ефективні стратегії захисту та розвитку держави в умовах нових викликів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кондратенко Л.В. Воєнна економіка. Енциклопедія історії України / за ред. В.А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2003. Т. 1: А-В 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Voienna_ekonomika
2. Левчук О.В., Кузьміч І.І. Військово-економічні аспекти застосування людського капіталу: проблеми та шляхи оптимізації. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 110–116.
3. Воєнна економіка: підручник / за ред. В.І. Мірненка, І.М. Ткача, В.Л. Рихтюка. Київ : НУОУ, 2011. 332 с.
4. Ситник Й.С. Розвинена військова економіка – складова національної економічної стратегії України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2023. Том. 7. № 1. С. 37–53.
5. Кравченко В.І. Військова економіка та військові фінанси: нові виклики першої половини XXI століття. *Економіка та держава*. 2019. № 9. С. 4–11.
6. Le Billon Ph. The Geopolitical Economy of Resource Wars. *Geopolitics*. 2004. № 9 (1). P. 1–28. DOI: <https://doi.org/10.1080/14650040412331307812>
7. Moccia S., Tomic I. The New Meaning of a War Economy and the Effects of Improved Planning. *Challenge*. 2022. № 65 (3–4). P. 139–145. DOI: <https://doi.org/10.1080/05775132.2022.2107792>
8. Gabler WirtschaftLexikon. URL: <https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/kriegswirtschaft-40267/version-263655>
9. Військові ОВДП в обігу станом на 01.05.2024. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/z-pochatku-2024-roku-uryad-zaluchiv-vid-prodaju-ovdp-na-auktsionah-ponad-155-mlrd-grn>
10. Міжнародна допомога Україні: підсумки 2023 і тренди 2024 року. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mizhnarodna-dopomoha-ukrayini-pidsumky-2023-i-trendy-2024-roku>
11. Інфляційний звіт. Січень 2024 р. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q1.pdf?v=6
12. Мединська Т.В., Боднарюк І.Л., Олійник Н.Р. Міжнародна допомога як основа повоєнного відновлення економіки України. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2023. № 73. С. 94–102.
13. Global military spending surges amid war, rising tensions and insecurity. Stockholm International Peace Research Institute. URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2024/global-military-spending-surges-amid-war-rising-tensions-and-insecurity>

REFERENCES:

1. Kondratenko L. V. (2003) Voienna ekonomika. Entsyklopediia istorii Ukrainy [War economy. Encyclopedia of the history of Ukraine] / za red. V. A. Smolii ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: V-vo "Naukova dumka", 688 p. Vol. 1: A-V. Available at: http://www.history.org.ua/?termin=Voienna_ekonomika (in Ukrainian)
2. Levchuk O. V., Kuzmich I. I. (2017) Viiskovo-ekonomichni aspekty zastosuvannya liudskoho kapitalu: problemy ta shliakhy optymizatsii [Military-economic aspects of the use of human capital: problems and ways of optimization.]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, vol. 12, pp. 110–116.
3. Mirnenko V. I., Tkach I. M., Rykhtuk V. L. (eds.) (2011) Voienna ekonomika: pidruchnyk [Military economy: a textbook]. Kyiv: NUOU, 332 p. (in Ukrainian)
4. Sytnyk Y. S. (2023) Rozvynena viiskova ekonomika – skladova natsionalnoi ekonomichnoi stratehii Ukrainy [The developed military economy is a component of the national economic strategy of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhniky". Seriya "Problemy ekonomiky ta upravlinnia" – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series "Problems of economics and management"*, vol. 7, is. 1, pp. 37–53.
5. Kravchenko V. I. (2019) Viiskova ekonomika ta viiskovi finansy: novi vyklyky pershoi polovyny KhKhI stolittia [Military economy and military finances: new challenges of the first half of the 21st century]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, vol. 9, pp. 4–11.
6. Le Billon Ph. (2004) The Geopolitical Economy of Resource Wars. *Geopolitics*, no. 9 (1), pp. 1–28. DOI: <https://doi.org/10.1080/14650040412331307812>
7. Moccia S., Tomic I. (2022) The New Meaning of a War Economy and the Effects of Improved Planning. *Challenge*, vol. 65 (3–4), pp. 139–145. DOI: <https://doi.org/10.1080/05775132.2022.2107792>
8. Gabler WirtschaftLexikon. Available at: <https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/kriegswirtschaft-40267/version-263655>
9. Viiskovi OVDP v obihu stanom na 01.05.2024 [Military government bonds in circulation as of 01.05.2024]. Natsionalnyi bank Ukrainy. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/z-pochatku-2024-roku-uryad-zaluchiv-vid-prodaju-ovdp-na-auktsionah-ponad-155-mlrd-grn>
10. Mizhnarodna dopomoha Ukraini: pidsumky 2023 i trendy 2024 roku. [International aid to Ukraine: 2023 results and 2024 trends]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mizhnarodna-dopomoha-ukrayini-pidsumky-2023-i-trendy-2024-roku>
11. Infliatsiinyi zvit. Sichen 2024 r. [Inflation report. January 2024]. Natsionalnyi bank Ukrainy. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q1.pdf?v=6
12. Medynska T. V., Bodnariuk I. L., Oliinyk N. R. (2023) Mizhnarodna dopomoha yak osnova povoiennoho vidnovlennia ekonomiky ukrainy [International assistance as the basis of the post-war recovery of Ukraine's economy]. *Visnyk LTEU. Ekonomichni nauky – Bulletin of LTEU. Economic sciences*, vol. 73, pp. 94–102.
13. Global military spending surges amid war, rising tensions and insecurity. Stockholm International Peace Research Institute. Available at: <https://www.sipri.org/media/press-release/2024/global-military-spending-surges-amid-war-rising-tensions-and-insecurity>